

Потенціал адаптивності промислового сектору регіону

Хаустова К.М.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту
та управління економічними процесами
Мукачівського державного університету

Архангельська А.-М.І.

студентка
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджено теоретичні підходи до визначення понять «адаптивність соціально-економічної системи» та «потенціал адаптивності промислового сектору регіону». Проаналізовано й систематизовано основні фактори його формування, прояву та використання. Розглянуто структурні компоненти потенціалу в контексті поєднання галузевих та регіональних детермінант.

Ключові слова: потенціал, адаптивність, потенціал адаптивності, фактори, промисловий сектор, галузь, регіональні інструменти.

Хаустова К.М., Архангельская А.-М.И. ПОТЕНЦИАЛ АДАПТИВНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА РЕГИОНА

В статье исследованы теоретические подходы к определению понятий «адаптивность социально-экономической системы» и «потенциал адаптивности промышленного сектора региона». Проанализированы и систематизированы основные факторы его формирования, проявления и использования. Рассмотрены структурные компоненты потенциала в контексте сочетания отраслевых и региональных детерминант.

Ключевые слова: потенциал, адаптивность, потенциал адаптивности, факторы, промышленный сектор, отрасль, региональные инструменты.

Khaustova K.M., Arkhangel'skaya A.-M.I. POTENTIAL OF ADAPTABILITY OF THE INDUSTRIAL SECTOR OF THE REGION

The theoretical approaches to the definition of the concepts of «adaptability of the socio-economic system» and «the potential of adaptability of the industrial sector of the region» have investigated. The main factors of its formation, manifestation, and use are analyzed and systematized. The structural components of the potential have considered in the context of the combination of sectoral and regional determinants.

Keywords: potential, adaptability, the potential of adaptability, factors, industrial sector, industry, regional tools.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах перманентних змін адаптивність є необхідною умовою виживання та ефективності функціонування соціально-економічної системи будь-якого рівня. Формування та використання потенціалу адаптивності виробничих систем в умовах глобалізації та прискорення науково-технічного прогресу в усіх сферах виступає ключовим елементом конкурентоспроможності підприємств, галузей та регіонів, що визначає актуальність досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми адаптивності соціально-економічних систем на різних рівнях є предметом зацікавленості багатьох вітчизняних учених, серед яких: Т.І. Дем'яненко, Т.В. Кондратьєва, І.В. Кононова, В.М. Ячменьова та ін. Більшість науковців розглядає адаптивність соціально-економічних систем

на мікрорівні, зумовлюючи це тим, що кожне підприємство має свої унікальні характеристики виробничого потенціалу, управлінську структуру та арсенал інструментів і методів пристосування до ринкових умов.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Агрегація загальних показників адаптивності на рівні видів промислової діяльності є важливою методичною передумовою для формування ефективної промислової політики щодо управління реальним сектором економіки регіону з урахуванням екзогенних та ендемогенних змін. Актуальність проблем щодо дослідження, формування й використання потенціалу адаптивності промислового сектору в умовах турбулентності сучасного ринкового середовища зумовлює мету і завдання дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження тео-

ретичних підходів до сутності, структури та чинників потенціалу адаптивності промислового сектору регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промисловий сектор є базовою основою забезпечення життєздатності та розвитку соціально-економічної системи будь-якого регіону. У сучасних умовах, що характеризуються значною турбулентністю ринкових, геополітичних та соціально-економічних змін, виживання окремих галузей промисловості залежить насамперед від індивідуальної (на рівні підприємств) та комплексної (на рівні галузей та видів економічної діяльності) здатності трансформуватися відповідно до сучасних викликів, зберігаючи при цьому певний рівень стійкості та ефективності. В умовах поступової децентралізації збереження промислового потенціалу регіону залежить від ефективності діяльності органів регіонального управління, що повинна спрямовуватися на створення умов, які сприятимуть пом'якшенню негативних екзогенних впливів та підвищенню адаптивних здатностей промислового комплексу регіону для розвитку його потенціалу й підвищення конкурентоспроможності продукції.

У наукових колах переважає думка, що адаптивність соціально-економічної системи являє собою здібність (властивість економічної системи) до самозбереження, пристосування, структурної перебудови, перетворення, пристосування в умовах нестабільності [8, с. 120].

Досліджуючи поняття адаптивності, В.М. Ячменьова та З.О. Османова прийшли до висновку, що морфологічно наведену дефініцію характеризують такі ключові складники:

- процес, необхідний для забезпечення ефективного функціонування системи та її елементів у нових умовах;
- пристосування, необхідне для вдосконалення зовнішньої діяльності суб'єктів соціально-економічних систем національної економіки;
- зсув, необхідний для ефективного використання функцій чи форм;
- механізм, що дає змогу системі зберігати (змінювати) напрям і темп розвитку;
- здатність, необхідна для пристосування в складному середовищі;
- якісна ознака, необхідна для виживання і видозміни [9, с. 351].

На думку І.В. Конової, «адаптивність тісно пов'язана з наявністю адаптаційних можливостей, які в контексті теорії соціально-економічних систем можуть визначатися як

стійкі резистентні характеристики соціально-економічної системи, які забезпечують її спроможність успішно адаптуватися до різноманітних змін середовища, спрямовуючи її розвиток. Наявність адаптаційних можливостей соціально-економічної системи, їх чисельність зумовлюють величину діапазону факторів середовища, до яких система може пристосуватися» [4, с. 152].

Більшість як українських фахівців, так і зарубіжних авторів, кажучи про гнучкість, адаптивність та ефективність, називають їх синонімами. У сучасних умовах виникла необхідність у відокремленому розгляді цих понять, оскільки адаптивне підприємство відрізняється від стійкого тим, що має постійно функціонувати в динамічному оточенні, знижувати або підвищувати показники, а стійке – це передусім постійне підприємство. Ефективна діяльність підприємства полягає у досягненні прибутку, а адаптивна діяльність – це пристосування для отримання прибутку в умовах динаміки [2].

А. Бойко [1] пропонує розглядати адаптивність системи в контексті забезпечення стійкості функціонування і визначає її як здатність змінювати параметри та функції за зовнішніх впливів для забезпечення самого існування системи, при цьому пристосовуючись до шоків впливів із можливою трансформацією негативних результатів у позитивні.

У контексті дослідження адаптивності промислового сектору погоджуємося з думкою Т.В. Кондратьєвої, яка виділяє чотири групи взаємопов'язаних понять, що всебічно характеризують адаптивність системи [3]:

- процес пристосування системи до змін зовнішніх умов для забезпечення найбільш ефективного режиму її функціонування;
- результат – новий стан фірми, одержаний у результаті проведення комплексу заходів щодо перебудови внутрішніх процесів під впливом факторів зовнішнього й/або внутрішнього середовища;
- властивість – здатність фірми реагувати на зміну ринкових умов для одержання сприятливих наслідків у діяльності;
- ресурс – запас стійкості фірми під час періодів нестабільності та поглинання впливів без значних змін структури чи її руйнування.

Узагальнюючи досліджені підходи, адаптивність промислового сектору регіону можна визначити як сукупність сформованих властивостей, механізмів та інструментів, що використовуються у галузях для пристосування до різних умов навколишнього середовища,

забезпечуючи при цьому певний рівень ефективності. У цьому контексті дослідження адаптивності передбачає ретроспективний аналіз стану та ефективності трансформації галузей промисловості регіону з позиції кінцевих результатів, що вимірюються через показники рентабельності, потужності, конкурентоспроможності продукції тощо.

Етимологічно значення дефініції «потенціал» походить від латинського слова *potential*, що означає приховані можливості, запаси, сили чи ресурси, які можуть бути виявлені за певних умов і використані для досягнення певних цілей. Таким чином, адаптаційний потенціал промислового сектору регіону визначаємо як сукупність потенціалів адаптивності галузей, що входять до його складу. При цьому наявність синергічного ефекту між окремими видами економічної діяльності за рахунок створення кластерів, технопарків, спільної інфраструктури, підготовки кадрів, тощо створює додаткові можливості для підвищення адаптивності економіки регіону до зовнішніх викликів.

Своєю чергою, потенціал адаптивності галузі – це резерви та приховані невикористані можливості, які під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів спроможні забезпечити якісні та кількісні зміни параметрів на мезо- і мікрорівні і сприяти переходу на нову, вищу траєкторію руху галузей промисловості в економічному просторі.

Досліджуючи потенціал адаптивності, слід відзначити, що його формування та використання залежать від поєднання таких груп чинників: глобальні, макроекономічні, регіональні, специфічні (галузеві) та чинники макrorівня (рис. 1).

У глобальному середовищі формуються загальні передумови та тенденції, що визна-

чають актуальність і напрями розвитку певних видів економічної діяльності за рахунок міжнародного поділу праці, ресурсів, потреб, технологій, конкуренції, знань, геополітичних інтересів, руху капіталу тощо. Всі ці фактори формують базові умови для розвитку галузі, рівень динамічності змін, перспективи та загрози розвитку.

Галузевий потенціал адаптивності – це специфічний комплекс засобів та резервів, що забезпечують гнучкість, мобільність та життєздатність певних видів економічної діяльності у відповідних умовах. Базовими компонентами адаптивності галузі виступають ресурси, технології, інновації та маркетинг. Рівень адаптивності галузі залежить насамперед від ресурсів, які використовуються для виробництва кінцевої продукції, та рівня монополізації відповідного ринку ресурсів. Так, види промислової діяльності, що використовують переважно природні ресурси (корисні копалини, земля, лісові ресурси), мають нижчий рівень потенціалу адаптивності, ніж галузі, засновані на використанні органічних, хімічних матеріалів, сировини.

Рівень адаптивності та швидкість необхідної адаптації технологій також є різними для галузей, що належать до різних технологічних укладів. Інновації впливають на адаптаційний потенціал галузей у двох аспектах:

1) формують швидкість та динаміку змін, до яких необхідно пристосовуватися підприємствам галузі в умовах конкуренції;

2) сприяють пристосуванню управлінських процесів, продуктів та технологій до нових ринкових умов і потреб, здебільшого ініціюючи відповідні зміни.

Макроекономічні фактори формують загальні умови для ефективного функціонування всіх видів економічної діяльності

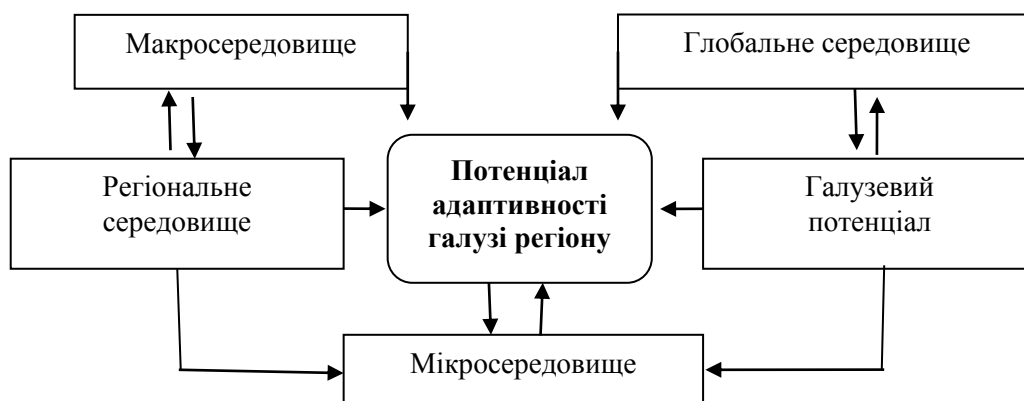

Рис. 1. Фактори формування потенціалу адаптивності галузі в регіоні

Джерело: розроблено автором

(законодавство, регуляторна, грошово-кредитна, фіскальна, митна політика, бюджет та інші інструменти) та спеціальні (пріоритети, програми, державні замовлення, державні монополії) умови для розвитку окремих галузей та видів промислової діяльності. Ефективне, збалансоване використання означених інструментів знижує рівень турбулентності та сприяє стабільному розвитку економіки й розширеному відтворенню в галузях, спрямовуючи при цьому реалізацію адаптивного потенціалу галузей у ринкове поле. В іншому разі нестабільність макросередовища вимагає мобілізації додаткових зусиль для адаптації галузей.

Сукупність чинників регіонального середовища створює додаткові можливості (перешкоди) для розвитку адаптивного потенціалу галузі за рахунок наявності необхідних ресурсів, логістичного, інституційного, інформаційного забезпечення відповідних процесів та сприяння підвищенню синергетичного ефекту від внутрішньогалузевої та міжгалузевої співпраці.

У мікросередовищі, що представлено сукупністю підприємств галузі, формується власний потенціал адаптивності за рахунок внутрішніх ресурсів, мобілізованих галузевих і регіональних переваг, маркетингових засобів та ефективних структур. При цьому рівень адаптаційного потенціалу галузі в регіоні не можна вважати сумою потенціалів підприємств, які її представляють, оскільки однією з головних цілей адаптації на макrorівні є перемога в конкурентній боротьбі. Таким чином, одним із завдань формування галузевого потенціалу в регіоні є створення умов для вільної конкуренції.

Важливим методологічним аспектом дослідження потенціалу адаптивності галузі є визначення його складників та показників оцінювання. Зважаючи на діалектичну складність досліджуваного явища, найбільш ефективним методом оцінки є його розподіл на компоненти потенціалу, визначення рівня їх адаптивності та зведення в єдиний інтегральний показник, що характеризуватиме досліджуване явище в комплексі. Крім того, зважаючи на різноманітність галузей промисловості, доцільно проводити дослідження потенціалу їх адаптивності окремо. Результатами дослідження має стати цілісна структура промисловості регіону за критеріями адаптивності, що створює передумови для прогнозування розвитку галузей в умовах змін, розроблення відповідних стратегічних пріоритетів та стабілізуючих інструментів.

Проведені дослідження засвідчили, що сьогодні немає єдиного методологічного підходу до оцінювання потенціалу адаптивності соціально-економічних систем. У площині оцінювання потенціалу більшість науковців [5–7] схиляється до його розгляду як інтегральної сукупності зважених оцінок його найбільш значущих із позиції мети оцінювання складників. При цьому важливим етапом оцінки є процедура нормування показників відносно певних критеріїв, якими виступають цільові, нормативні чи аналогові (еталонні) значення.

Складники оцінювання регіонального потенціалу адаптивності повинні поєднувати в собі загальні регіональні компоненти, що впливають на рівень адаптивності сфер господарської діяльності регіону зі специфічними галузевими. Виходячи з таких міркувань та ґрунтуючись на дослідженнях [6; 7], компоненти регіонального потенціалу адаптивності галузі, запропоновано об'єднати у п'ять блоків:

1. Ресурсний потенціал території, що може бути використаний для підвищення адаптивності окремих галузей саме у цьому регіоні. Загальними для всіх галузей є: демографічний, земельний, сировинний, енергетичний, лісовий, водний, рекреаційний. Перелік компонент залежить від специфіки досліджуваного виду промислової діяльності. Так, для підприємств легкої промисловості та машинобудування головним є демографічний потенціал, для хімічної промисловості – матеріально-сировинний та енергетичний тощо. Наявність та диверсифікованість джерел ресурсного потенціалу сприяють підвищенню адаптивних можливостей галузі в регіоні, зниженню собівартості та підвищенню прибутковості.

2. Географічний (кліматичні і ландшафтні умови, близькість сировинних баз) та логістичний потенціал території (розвинута транспортна, інноваційна, фінансова, ринкова інфраструктура, близькість кордонів та ринків збуту) створює базові умови для підвищення адаптивності всіх видів промислової діяльності в регіоні та є необхідною умовою для розвитку окремих виробництв.

3. Науково-інноваційний та інформаційний потенціал, що характеризує можливості у сфері підвищення конкурентоспроможності продукції галузей, робіт, послуг на основі раціонального використання досягнень науково-технічного прогресу (визначається величиною й якістю фундаментального і прикладного наукового доробку, кількістю та якістю наукових установ та освітніх закладів, що готують фахівців необхідного профілю, тощо).

4. Фінансовий потенціал регіону характеризує можливості підприємств та галузей до мобілізації ресурсів, що необхідні для адаптації до певних сприятливих (чи несприятливих) умов. До складу фінансового потенціалу регіону належать насамперед бюджетний, інвестиційний, банківський, донорський та інші види потенціалу. При цьому обсяги та рівень диверсифікації фінансових джерел у регіоні є важливим індикатором адаптивності всіх сфер економіки.

5. Управлінський потенціал регіону виступає, на нашу думку, одним із найважливіших чинників підвищення адаптивних можливостей економіки за рахунок ефективних стратегічних рішень, спрощення умов ведення бізнесу, формування протекціоністських, інформаційних заходів, укладення міжнародних договорів та сприяння поєднанню зусиль влади, бізнесу і наукових установ.

Відсутність чи недостатній рівень розвитку наведених компонент призводить до

зниження потенційних можливостей підприємств промислового сектору до розвитку та конструктивної адаптації і запускає механізми деструктивної для економіки регіону адаптації, що виявляються у зростанні корупції на всіх рівнях, розширенні тіньового сектору, переході до нижчих технологічних укладів.

Висновки з цього дослідження. На основі проведених досліджень встановлено, що адаптивний потенціал промислового сектору є складним багатокомпонентним утворенням, що формується на різних ієрархічних рівнях і залежить насамперед від специфіки галузі та створених умов для її розвитку в регіоні. Подальшого обґрунтування потребують методичні підходи до показників, критеріїв та інструментарію оцінки адаптивності потенціалу галузі в контексті формування ефективної промислової політики, що відповідатиме сучасним викликам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко А. Концептуалізація стійкості національної економіки. Вісник КНТЕУ. 2014. № 1. С. 5–19.
2. Дем'яненко Т.І. Оцінка рівня адаптивної гнучкості у формуванні адаптивного управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства. Бізнес Інформ. 2012. № 12. С. 217–219.
3. Кондратьєва Т.В. Адаптивність економічної поведінки фірми: інституційний підхід: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки». Донецьк, 2010. 18 с.
4. Кононова І.В. Методичні аспекти оцінки адаптивності соціально-економічної системи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 14. Ч. 1. С. 151–154.
5. Маслак О.І., Безручко О.О. Особливості оцінювання потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1(48). С. 121–127.
6. Рябовлик Т.Ф. Основні складові інтегральної оцінки інноваційного потенціалу регіонів в умовах кластеризації національної економіки. Економіка: реалії часу. 2017. № 4(32). С. 69–77.
7. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика: монография / А.Н. Тищенко, Н.А. Кизим, А.И. Кубах, Е.В. Давискиба. Х.: ИНЖЕК, 2005. 176 с.
8. Ячменьова В.М. Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств: монографія. Сімферополь: Доля, 2007. 384 с.
9. Ладико І.Ю., Сумцов В.Г. Загальний менеджмент: навч. посіб. Луганськ: СНУ ім. Володимира Даля, 2004. 282 с.
10. Ячменьова В.М., Османова З.О. Сутність понять «адаптація» та «адаптивність». Проблеми економіки та управління. 2010. № 684. С. 346–353.
11. Modeling of strategic control system in the context of sustainable development of enterprise / Marianna Stehnei, Inna Irtysheva, Ksenya Khaustova, Yevheniia Boiko. Problems and Perspectives in Management – LLC «Consulting Publishing Company «Business Perspectives». 2017. № 3/15. P. 212–223.

REFERENCES:

1. Boiko A. Kontseptualizatsiia stiiikosti natsionalnoi ekonomiky / A. Boiko // Visnyk KNTEU. – 2014. – № 1. – S. 5–19.
2. Demianenko T. I. Otsinka rivnia adaptivnoi hnuchkosti u formuvanni adaptivnoho upravlinnia innovatsiino-investytsiinym rozvytkom pidpriemstva/ T.I. Demianenko//Biznes Inform. -2012. – № 12. -S.217-219
3. Kondratieva T.V. Adaptivnist ekonomichnoi povedinky firmy: instytutsiinyi pidkhid : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.01 «Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky» / T.V. Kondratieva. – Donetsk, 2010. – 18 s.

4. Kononova I. V. *Metodychni aspekty otsinky adaptyvnosti sotsialno-ekonomichnoi systemy* / I.V. Kononova // *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. – 2017. -Vypusk 14. – chastyna 1. -S.151-154
5. Maslak O.I. *Osoblyvosti otsiniuvannia potentsialu pidpriemstva v umovakh tsyklichnykh kolyvan*/ O.I. Maslak, O.O. Bezruchko // *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. – 2013. – vypusk 1 (48). -S.121-127
6. Riabovlyk T.F. *Osnovni skladovi intehralnoi otsinky innovatsiinoho potentsialu rehioniv v umovakh klasteryzatsii natsionalnoi ekonomiky*/ T.F. Riabovlyk // *Ekonomika:realii chasu*. -2017. -№ 4(32). -S.69-77
7. *Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика: Монография* / Тышченко А. Н., Кызым Н. А., Кубак А. Я., Давыська Е. В. – Kh. : YD «YNZhEK», 2005. – 176 s.
8. Yachmenova V.M. *Identyfikatsiia stiikosti diialnosti promyslovykh pidpriemstv: monohrafiia*/ V.M. Yachmenova. – Simferopol: Dolia. – 2007. – 384 s.; Ladyko I.Yu. *Zahalnyi menedzhment: navch. posib.* / I.Yu. Ladyko, V.H. Sumtsov. – Luhansk: Vyd-vo Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia, 2004. – 282 s.
9. Yachmenova V.M. *Sutnist poniat «adaptatsiia» ta «adaptyvnist»* / V.M. Yachmenova, Z.O. Osmanova // *Problemy ekonomiky ta upravlinnia : [zbirnyk naukovykh prats]*. – 2010. – № 684. – S. 346–353.
10. *Modeling of strategic control system in the context of sustainable development of enterprise* / Marianna Stehnei, Inna Irtysheva, Ksenya Khaustova, Yevheniia Boiko // *Problems and Perspectives in Management* – LLC “Consulting Publishing Company “Business Perspectives”-2017, № 3/15, p. 212-223